

TÜRKİYE’DE SİVİL VETERİNER HEKİMLİĞİ EĞİTİMİNİN BAŞLANGICI KONUSUNDA BAZI TESPİTLER

*Seda Tan**

Türkiye’de bilimsel anlamda veteriner hekimlik eğitiminin ilk defa 1842 yılında Prusyalı veteriner hekim Godlewsky denetiminde başlatıldığı kabul edilir. Bu aynı zamanda askeri veteriner hekimlik eğitiminin de başlangıcı olmuştur. Çünkü söz konusu girişim, ordu ihtiyacı düşünülerek ortaya çıkan ve tabiatıyla ordu çatısı altında temellendirilen bir girişimdir. Buna karşılık, yetiştiricilikle uğraşan sivil kesimin veteriner hekim hizmetlerinden faydalanabilmesi uzun yıllar almıştır. Bu doğrultudaki ilk resmi adım, mülki sahada hizmet sunacak sivil hekimlerin yetiştirilmesidir.¹

Osmanlı Devletinde sivil veteriner hekimlerin – dönemin ifadesiyle mülkiye baytarlarının – eğitimlerinin ilk etapta ordu çatısı altında başlatıldığı bilinen bir konudur. Çünkü devletin böyle bir eğitim imkânı sunacak uzmanlaşmış sivil personeli yoktur. Sivil sahadaki eğitim aktiviteleri ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan yenileşme çabası içinde önceliği olan askeri sahadakinden sonra ele alınmış ve uzman kadro eksikliği nedeniyle ordu bünyesinde gelişip serpilebilmiştir. Askeri eğitimden bağımsız bir sivil eğitim 1880’lerin sonunda söz konusu olabilmıştır. Buna karşılık, 1840’larda Prusyalı veteriner hekim Godlewsky’nin katkılarıyla başlayan askeri veteriner hekimliği eğitimi, takip eden süreçte önemli bir mesafe kat ederek uzman kadrolarını belli bir seviyeye taşımıştır. Dolayısıyla ilk sivil veteriner hekimlerin askeri kadrolar tarafından yetiştirilmesinin düşünülmesi doğal karşılanmalıdır.²

* Yard. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sedatan@akdeniz.edu.tr

1 Ferruh Dinçer, “Türkiye’de Askerî Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerinde Araştırmalar I,” *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, c. 26, sayı 3-4, 1979, s. 3; Berfin Melikoğlu Gölcü, Atilla Özgür, “Osmanlı Devleti’nde Sivil Veteriner Hekimliğine Yönelik İlk Mevzuat Düzenlemeleri,” *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, sayı 62, 2015, s.7.

2 Ferruh Dinçer, “Türkiye’de Askerî Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerinde Araştırmalar I,” s. 4, 7, 9; Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi*, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara, 1940, s. 116, 117; Nihal Erk, *Veteriner Tarihi*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 211, 212. Dinçer, Harp Okulu bünyesinde sürdürülen veteriner hekimliği eğitiminin, 1858 yılında okul kadrosuna dâhil olan Tıbbiye öğretim üyeleri ile daha da güçlendirildiğini ifade etmektedir: Ferruh Dinçer, “Türkiye’de Bilimsel Veteriner Hekimliğin Başlaması, Evreleri ve İlim Tarihimizdeki Yeri,” *Elazığ Veteriner Fakültesi Dergisi*, c. 2, sayı 1, 1975, s. 84.

Sivil öğrencinin Harp Okulu (Mekteb-i Harbiye) bünyesindeki baytar sınıflarına kaydıyla birlikte başlayan mülki eğitimin tam bir tarihlendirilmesi bugüne kadar net olarak yapılamamıştır. Konu hakkındaki bilgimizi Subhi Edhem'in *Nevsâl-i Baytarî* adlı eserinde işaret ettiği veriler temellendirmektedir. Edhem, Türk veteriner hekimliği tarihi hakkında ulaşılabilen en eski kaynak olarak kabul edilen³ ve dolayısıyla bu alanda çalışma yapanlarca büyük bir önem atfedilen eserinde, ilk sivil veteriner hekimlerin Harp Okulu'ndan mezuniyetlerini 1871 yılı olarak göstermektedir.⁴ Sözü geçen tarihlendirme, konuyla ilgili güncel çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir atıfa da kaynak teşkil eder. Araştırmacılar, buradan hareketle eğitimin başlangıcı olarak yuvarlak bir hesapla 1860'ların sonunu kabul ederler.⁵ 1867-1868 yıllarına ait bazı arşiv vesikaları incelendiğinde hem bu argümanın teyit edildiği hem de sürecin başlangıcının netlik kazandığı görülmektedir.

1867 tarihli Dâr-ı Şûra-yı Askerî kararları

Kurulduğu 1837 yılından itibaren devletin askeri alanlardaki düzenlemelerde başlıca danışma kurulu olan Dâr-ı Şûra-yı Askerî, 1867 yılında Türk sivil veteriner hekimliği açısından milat olarak kabul edilebilecek bazı kararlara imza atar. Alınan kararların temel gerekçesi, taşrada üst üste ortaya çıkan salgın hayvan hastalıklarının – özellikle de sığır vebasının – neden olduğu sorunlardır. Zira, devletin sivil halka yönelik hayvan sağlık hizmeti sunacak uzmanlaşmış sivil personeli olmadığından salgınların önü alınamamakta ve birçok vilayet merkezi, hükümetten, bölgelerine baytar subayı gönderilmesi talebinde bulunmaktadır. Söz konusu talep, tabiatıyla, ya Harbiye Mektebi'ndeki baytar sınıfının akademik kadrosundan ya da alaylarda istihdam olunmakta olan baytar subaylarından karşılanmaktadır. Bu nedenle hem alaylardaki askeri baytarlar nizami tertibine ulaşamamakta hem de büyük maddi fedakârlıklarla yürütülüp geliştirilmesine çalışılan askeri baytarlık eğitimi kesintiye uğramaktadır. Devletin birbirinden farklı birçok idari bölgesinden gelen benzer talepler dolayısıyla sıkça karşılaşılan söz konusu sorun, buna yönelik çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Çünkü merkezi hükümet için ne taşradan gelen sivil talep ne de ordu ihtiyacı vazgeçilebilecek ya da göz ardı edilebilecek seçenekler değildir. Çözüm, yaşanan mağduriyetin odak noktalarından birini oluşturan Harp Okulu baytar sınıfının eğitim kadrosundan gelir.

³ Atilla Özgür, “‘Kadim’ bir Eserden Veteriner Hekimliği Tarihine Bakış,” *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, c. 80, sayı 4, 2010, s. 31, 32.

⁴ Subhi Edhem, *Nevsâl-i Baytarî*, Agob Matyosyan Matbaası, İstanbul, 1334(1918), s. 26.

⁵ A. Özgür, “‘Kadim’ bir Eserden Veteriner Hekimliği Tarihine Bakış,” s. 33; B. M. Gölcü, A. Özgür, a.g.m., s. 7.

1867 yılının Ağustos ayında ders muallimlerinden Binbaşı Ahmet Efendi, taşra ihtiyacının okul kadrosundan karşılanmasının eğitim faaliyetlerinde yarattığı aksaklıklar nedeniyle Seraskerliğe sunduğu bir takrirde baytar sınıfının genişletilmesi önerisinde bulunur. Ahmet Efendi’nin bu önerisi, Türk sivil veteriner hekimliği eğitiminin başlangıcı yolundaki ilk adım olacaktır. Teklif kısa bir zaman zarfında Dâr-ı Şûra tarafından değerlendirmeye alınır. Ülkenin salgın hayvan hastalıkları konusundaki geçmiş tecrübesini yakından bilen Dâr-ı Şûra, söz konusu öneriden hareketle hem taşra ihtiyacına cevap verecek hem de bu ihtiyaca binaen askeri cephede yaşanan rahatsızlığı sona erdirecek bir tasarı geliştirir. Buna göre, Harbiye Mektebi’ndeki baytar sınıfı Ahmet Efendi’nin teklif ettiği üzere genişletilecektir. Ancak bu iş, askeri öğrenci yanında buraya bir grup da sivil öğrenci alınmasıyla yapılacaktır. ‘Vilayet baytarları’ adıyla okula dâhil edilecek bu öğrenciler, yalnız veteriner hekimliğe ilişkin dersleri almakla yükümlü tutulacaklar ve mezun olduktan sonra da yetkilendirilerek eğitim gördükleri alanda hizmet vermek üzere memleketlerine gönderileceklerdir. Böylece hem alaylarda ve Harbiye Mektebi baytar sınıfında hizmet veren askeri baytarlar ile ders muallimleri asli görevlerini yerine getirebilecekler, hem de ülkenin şiddetle ihtiyaç duyduğu sivil baytar kadrosu oluşturulabilecektir.⁶

Dâr-ı Şûra’nın konuyla ilgili kararının netleşmesinden sonra yapılan ilk iş, genişletilecek baytar sınıfında eğitim faaliyetlerinin yeniden organizasyonu olur. Hatta bu konudaki padişah iradesi, sınıfın genişletilmesi hakkındaki iradeden daha önce çıkacaktır. Bu çerçevede ders nazırlığına bizzat teklifin sahibi olan Ahmet Efendi’nin getirilmesi öngörülmüştür. Çünkü Askeri Şûra kendisini bu iş için gerekli akademik donanım ve tecrübeye sahip ilk isim olarak değerlendirmektedir.⁷ Ele alınan tarihsel kesite ait arşiv vesikaları da adı geçen bu konudaki yetkinliğini onaylayıcı veriler sunarlar. Şöyle ki; kendisi askeri baytar sınıfını birincilikle bitirmiş ve elde ettiği dereceye binaen mezun olduğu sınıfa ders muallimi olarak atanmıştır. Başarıyla yerine getirdiği bu görevden başka hem taşrada hem de yurt dışında kendisine verilen görevlerde dikkat çekici bir performans sergilemiştir. Örneğin, 1865 yılında bulaşıcı hayvan hastalıklarının – özellikle sığır vebasının – tedavisi konusunda Viyana’da toplanan İkinci Uluslararası Veteriner Hekimler Kongresi’nde Osmanlı Devleti’ni temsil eden kişi olmuştur. Görülen üstün hizmetine binaen 5 Aralık 1865 tarihli bir irade ile kendisine Mecidiye Nişanı verilmiştir.⁸ 1866 yılında, bu kez Tuna vilayetinde baş gösteren ve bizzat veteriner hekimlerce uygulanan sağlık tedbirlerine karşın iki yıl boyunca kontrol altına alınamayan

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dahiliye (İ.DH.) 567/39455.

⁷ BOA, İ.DH. 567/39455.

⁸ BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Belgeleri, Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM.) 358/24, BOA, İrade Hariciye (İ.HR.) 211/12201; BOA, İ.DH. 543/37798.

sığır vebasının önlenmesi için bu vilayete gönderilmiştir.⁹ Yine aynı yıl Rusya'nın meşhur Veteriner Akademisi Kharkiv, meslekteki tecrübe ve başarılarına binaen Binbaşı Ahmet'i muhabir üye seçmiştir.

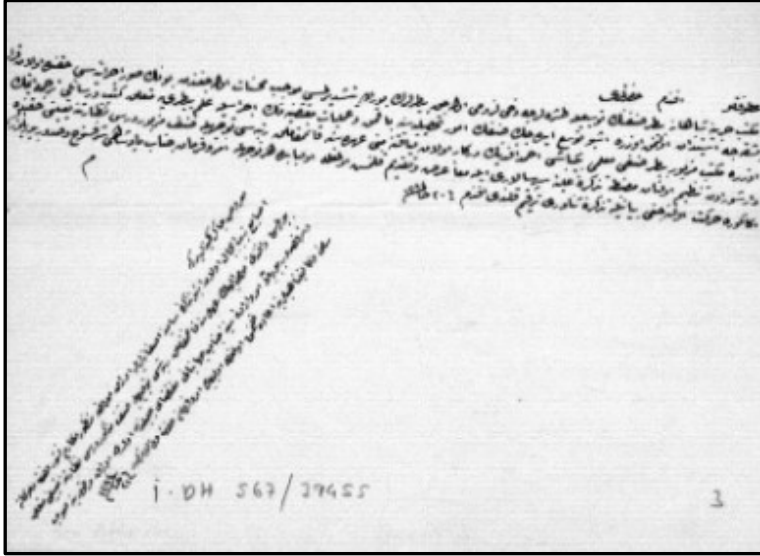
Dâr-ı Şûra, sözü geçen hizmetlerini göz önünde bulundurarak, Binbaşı Ahmet'i, baytar sınıfının eğitim faaliyetlerini düzenlemesi, bu sınıfta okutulacak alan kitaplarının tercümesini yaparak eğitim için hazır hale getirmesi için 'ders nazırı' olarak belirler. Alınan karar, dönemin padişahı Abdülaziz'in onayına sunulur ve nihayetinde Binbaşı Ahmet, 20 Eylül 1867 tarihli irade ile kaymakamlık rütbesi verilerek Harbiye Mektebi baytar sınıfının ders nazırlığına atanır (Resim 1).¹⁰

Baytar sınıfının eğitim faaliyetlerinin yeniden organizasyonuna yönelik kararın onaylanmasının ardından Dâr-ı Şûra, bir sonraki adım olarak baytar sınıfının genişletilmesi hakkındaki tasarıyı ele alır. Bu çerçevede, gerekli resmi adımlar atılarak ilgili karar mazbatası Sadarete sunulur. Sözü geçen mazbatada, girişimin gerekçesi olarak taşradaki hayvanlar arasında sıkça ortaya çıkan ve uzman mülki personel yokluğu nedeniyle müdahalede yetersiz kalınan hayvan hastalıklarının altı bir kere daha çizilmiştir. Buna göre Harp Okulu çatısı altında yürütülmekte olan baytarlık eğitimi, sivil öğrenci alınarak genişletilmediği takdirde ne buradaki eğitimden istenen ölçüde fayda elde edilebilecek ne de salgın hayvan hastalıklarının engellenmesi mümkün olacaktır. Askeri Şûra, belirtilen gerekçeyle başlatılmasını tasarladığı sivil eğitim için ilk etapta dört vilayetten beşer öğrenci seçilmesini öngörür. Maddi kaygılarla sınırlı bir alanda pilot uygulama olarak başlatılacak bu girişim, aşamalı olarak diğer vilayetlere yayılacaktır. Tasarı için tahmini bir hesapla 60 bin kuruşluk bir bütçe belirlenmiştir (Resim 2).¹¹

⁹ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.) 564/25334; BOA, A.MKT.MHM. 369/4.

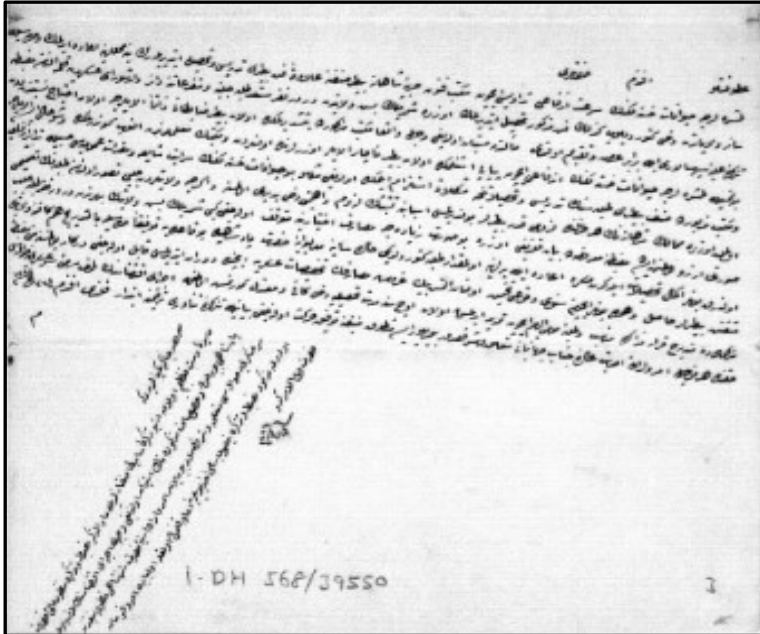
¹⁰ BOA, İ.DH. 567/39455.

¹¹ BOA, İ.DH. 568/39550.

Resim 1. Baytar sınıfının genişletilmesi ve buraya ders nazırı olarak Binbaşı Ahmed Efendi'nin atanması hakkındaki irade.

(BOA, İ.DH. 567/39455, 21 Cemaziye'l-evvel 1284 / 20 Eylül 1867).

Resim 2. Harp Okulu bünyesindeki baytar sınıfına sivil öğrencinin kabulü hakkındaki irade.

(BOA, İ.DH. 568/39550, 27 Cemaziye'l-âhir 1284 / 26 Ekim 1867).

Askeri Şûra kararlarının uygulanışı

Dâr-ı Şûra-yı Askerî'nin baytar sınıflarının – alınacak mülki talebe ile birlikte –genişletilmesine yönelik kararı, 26 Ekim 1867 tarihli irade ile onaylanır.¹² Söz konusu karar, Türk sivil veteriner hekimliğinin organizasyonu konusundaki ilk adım olacaktır. Takip eden resmi yazışmalarda, Saray'dan gelen onaydan kısa bir süre sonra Askeri Şûra'dan tasarrufların hangi vilayetlerde başlatılacağını belirlemesi istenmiştir.¹³ Seraskerlik kanalıyla cevaben Sadarete gönderilen resmi yazı, bunun Tuna, Bosna, Hüdavendigar, Konya ve Erzurum vilayetlerinden alınacak öğrencilerle başlatılacağını netleştirmektedir. Askeri Şûra, ülkenin bayındır hale gelmesinde önemli bir merhale teşkil edecek olan bu tasarıya onay verdiği için dönemin padişahı Abdülaziz'e minnet ve teşekkürlerini ifade etmekte ve tasarrufların, başta *Ceride-i Askeriye* olmak üzere, başkentte basılan Türkçe gazetelerde yayınlanmasını istemektedir.¹⁴

Tasarrufların uygulamaya konulacağı vilayetlerin belirlenmesi üzerine, karar 1867 yılı Aralık ayında ilgili vilayetlere tebliğ olunur ve en kısa sürede baytar sınıfına gönderilecek öğrencilerin seçilip başkente yollanması istenir. Bu isteğe ilk yanıt Tuna vilayetinden gelir. İdari taksimatta Tuna'nın iki önemli sancağını oluşturan Varna'dan Rıza Beyzade Sezai Efendi ile Rusçuk'tan Abdurrahim Efendi, yine aynı sancak ıslahane öğrencilerinden İvraniyeli Ali ile Çerkes Süleyman Efendiler seçilerek 1868 Şubat'ında kayıtları yapılmak üzere başkente yollanırlar. Refakatlerine bir memur tayin edilmiş ve harcırahları Rusçuk mal sandığından karşılanmıştır.¹⁵

1868 Mart'ında bu kez Hüdavendigar vilayetinden gönderilen öğrenciler başkente ulaşarak baytar birinci sınıfına kayıt yaptırırlar. Bunlar; merkez sancak Bursa Reyhan Paşa mahallesinden Aziz Efendi, Namazgâh mahallesinden Kadri Efendizade İbrahim Edhem Efendi, Emir Sultan mahallesinden berber Abdizade Ali Osman Efendi ve Hisar Ortapazardan Hacı Mehmed Efendizade Mehmed Kamil Efendilerdir. Yaşları on altı ile on yedi arasında değişmektedir.¹⁶

Uygulamanın hayata geçirileceği bir diğer vilayet olan Bosna'dan gönderilen öğrenciler de çok geçmeden başkente ulaşırlar. Bunlar; Travnik, İzvornik, Hersek sancakları ile merkez sancak Saray Bosna'nın Rüşdiye Mektebi öğrencilerinden kabiliyet ve yeteneği görülen Tefvik, İbrahim, İbrahim (diğer) ve Ali Efendilerdir. Bir zaptiye çavuşu eşliğinde merkeze gönderilmişlerdir ve 1868 Nisan'ında baytar birinci sınıfına kayıtları

¹² BOA, İ.DH. 568/39550.

¹³ BOA, A.MKT.MHM. 392/93.

¹⁴ BOA, A.MKT.MHM. 396/62.

¹⁵ BOA, A.MKT.MHM. 391/54.

¹⁶ BOA, A.MKT.MHM. 402/67.

yapılmıştır.¹⁷ Aslında valilik, kararın tebliğinin ardından Seraskerliğe çekilen bir telgraf vasıtasıyla Bosna vilayeti sınırlarının genişliğini gerekçe göstererek buradan yedi öğrenci alınmasını talep etmişse de, bu talep ilk aşamada kabul görmemiştir. Ancak, ‘engelleyci sebepler’ gerekçesiyle yanaşılmayan söz konusu teklif daha sonra olumlu karşılanmıştır. Hükümet, diğer dört vilayetten farklı olarak Bosna’dan her sancak için bir kişi hesabıyla toplam yedi öğrencinin alınmasına onay vermiştir. Neticede Aralık 1868’de yapılan bir tebligat ile diğer üç öğrencinin de seçilip başkente gönderilmesi vilayete bildirilmiştir.¹⁸

Baytar sınıfına sivil öğrenci gönderecek diğer iki uygulama bölgesi olan Konya ve Erzurum’daki seyir hakkında ise sınırlı veri mevcuttur. Konya vilayeti 1868 Mart ayı itibarıyla İstanbul’a yalnız bir öğrenci göndermiştir. Gönderilen kişi, Rüşdiye ikinci sınıf öğrencisi Ispartalı Ahmedzade Raşid Efendi’dir. Vilayetin konuyla ilgili sadarete sunulan resmi yazısında, en kısa sürede diğer öğrencilerin de gönderileceği ifade edilmekte¹⁹ ise de buna dair bir arşiv kaydına rastlanmamıştır. Erzurum’a gelince, 1867-1868 yılları için vilayetten başkente belirtilen maksatla öğrenci gönderildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu, sonraki yıllarda mümkün olabilmıştır.²⁰

1868 yılı sonu itibarıyla kayıt işlemi tamamlanmış görünen baytar sınıfının ilk grup sivil öğrencileri, üç senelik eğitim süresinin ardından Subhi Edhem’in işaret ettiği üzere 1871 yılında diplomalarını – o tarihteki tabiriyle şahadetnamelerini – alarak mezun olmuşlardır. Bu ilk üç yıllık devrede sivil eğitimin gelişimi konusunda arşiv kayıtlarına yansıyan en büyük sıkıntı, öğrencilerin eğitim seviyeleridir. Gönderilen öğrencinin belli bir kısmının okuma yazma dahi bilmiyor olması, eğitim faaliyetlerini aksatıcı başlıca sorun olmuştur. Bu nedenle yukarıda isimleri zikredilen beş vilayete yapılan bir tebligatla, takip edilen yıllarda gönderilecek öğrencilerin okur-yazar kesiminden olmasına dikkat edilmesi istenmiştir.²¹

Mezunlar hakkındaki ilk yasal düzenlemeler

Askeri Şûranın sivil baytarlık eğitimine olanak tanıyan tasarısının şekillendiği sıralarda öncelikle baytar sınıfının genişletilmesi konusundaki

¹⁷ BOA, A.MKT.MHM. 406/24.

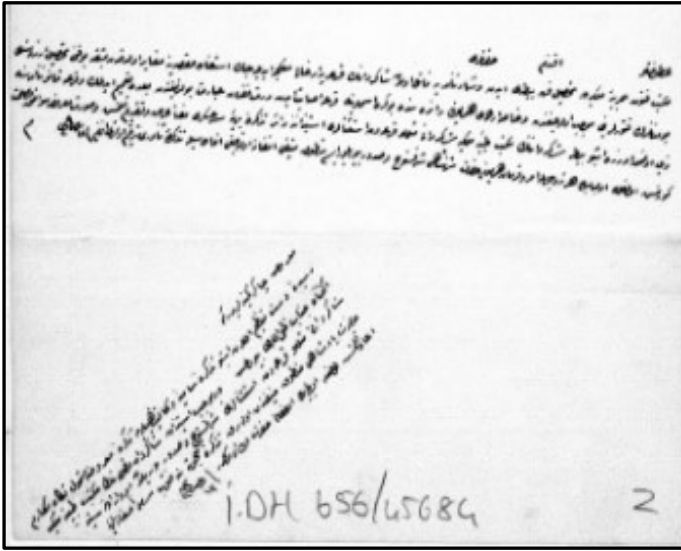
¹⁸ BOA, A.MKT.MHM. 319/54; BOA, A.MKT.MHM. 430/13; BOA, A.MKT.MHM. 434/36.

¹⁹ BOA, A.MKT.MHM. 401/46; BOA, A.MKT.MHM. 404/11; BOA, A.MKT.MHM. 409/42.

²⁰ Zira, 1873 tarihli bir kayıta Erzurum vilayetinden merkeze gelerek eğitimlerini tamamlayan ve diplomalarını alan Kaşif (Erzincan sancağı) ve İsmail Efendilerden (merkez sancak) bahsedilmektedir. BOA, A.MKT.MHM. 463/12.

²¹ BOA, A.MKT.MHM. 430/82.

düzenlemelere odaklanılmış, mezun olacak mülkiye baytarlarının istihdamlarıyla özlük hakları konusundaki mevzuatın hazırlanması ilerleyen tarihlere bırakılmıştır. Ancak, 1872 yılına kadar olan dört yıllık sürede konuyla ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmaz. Bu nedenle, mezuniyetleriyle birlikte baytar efendiler çeşitli sıkıntılara maruz kalırlar. Yaşanan sıkıntı ve belirsizlikler ilk yasal düzenlemeleri de beraberinde getirir. Bunlardan birincisi askerlik konusundadır. Sivil veteriner hekimler, 16 Eylül 1872 tarihli bir irade ile askerlikten muaf tutulmuşlardır.

Resim 3. Sivil veteriner hekimlere askerlikten muafiyet tanıyan 1872 tarihli irade. (BOA, İ.DH. 656/45684, 13 Receb 1289 / 16 Eylül 1872).

Kararın ortaya çıkış sürecine bakıldığında, bunun ellerinde diplomalarıyla birlikte memleketlerine geri dönen Hüdavendigâr vilayeti öğrencileri vesilesiyle alındığı görülmektedir. Kura Kanunnamesi gereği yapılan yoklamada askerlik yaşlarının geldiği görülen bu kişiler hakkında ne tür bir işlem yapılacağına karar veremeyen yerel redif subayı, başkentteki Hassa Ordusu müşirliğinden bilgi talep eder. Böylece gündeme gelen sivil veteriner hekimlerin askerliği konusu, projenin mimarı olan Dâr-ı Şûra-yı Askerî'ye havale edilir. Askerî Şûra ise salgın hayvan hastalıklarının önlenmesi ve bu suretle hem halk hem de hayvan sağlığının korunması maksadıyla hayata geçirilmiş olan bu önemli uygulamadan fayda elde edilmesini, sivil baytarların kesintisiz olarak ve bir an önce hizmet vermeye başlamasında görür. Sayıları zaten oldukça az olan sivil baytarların askere alınmaları, hem projeyi anlamsız kılacak hem de başvuracak yeni öğrencinin hevesini kıracaktır. Böylece sivil baytarlar Tıbbiye-yi Mülkiye

öğrencileri gibi askerlikten muafiyet hakkı kazanırlar (Resim 3). Alınan kararın en kısa zamanda Kura Kanunnamesine eklenmesi kararlaştırılır.²²

Sivil veteriner hekimlere yönelik ikinci bir düzenleme yine 1872 yılında gerçekleştirilmiştir. Konu bu kez ilgili mevzuatın tamamlanmasına kadarki süreçte hangi vasıfla istihdam edilecekleri ve geçimlerini nasıl sağlayacaklarıdır. Zira, mezuniyetlerini takiben sivil baytarlar Sadaret emri ile geldikleri bölgelere geri gönderilmişler, fakat ne şekilde görevlendirilecekleri hakkında herhangi bir kanun maddesi bulunmadığından istihdamları söz konusu olamamıştır. Sorun, devletin idari ve mülki düzenlemelerdeki başlıca danışma meclisi olan Şûra-yı Devlet’e havale edilir. Burada Dahiliye Dairesinde yürütülen müzakereler çerçevesinde öncelikle istihdam şekillerinin netleştirilmesine çalışıldığı görülmektedir. Sürekli veya geçici görevlendirme şeklindeki iki seçeneği değerlendiren Şûra-yı Devlet, sonuçta bunların yalnız salgın sırasında istihdam edilmelerinin uygun olmayacağına kanaat getirir. Çünkü aksi bir uygulama biçimi, hem daimi bir kazanç kapısı yaratılamaması nedeniyle bu kesimin mesleğe olan rağbetini kıracak hem de projeden bütünsel açıdan beklenen faydayı azaltacaktır. Diğer bir deyişle uygulamanın sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesinin yolu, sivil veteriner hekimlerin belli görev bölgelerine tayinle burada sürekli olarak istihdamlarında ve sorumlulukları dâhilindeki hayvanları sürekli olarak gözetim altında tutarak bir salgın söz konusu olduğunda süratle müdahale edebilmelerinde görülmüştür. Bu düşünceden hareketle Şûra-yı Devlet, baytar sınıfından mezun olan sivil efendilerin vilayet ve liva baytarı olarak iki sınıf halinde ve belediyeler idaresi altında çalışmak üzere tayinlerinin yapılmasına karar vermiştir. Bu esas, aynı tarihlerde kurumun kanun, yönetmelik ve mukaveleleri düzenlemekle sorumlu birimi olan Tanzimat Dairesi bünyesinde yürütülen mevzuat düzenlemelerine de ışık tutmuştur. Nitekim mülkiye baytarları hakkındaki 1876 tarihli Nizamnamede, bunlar aynı esas üzere iki sınıf şeklinde tertip edilmişlerdir.²³ Şûra-yı Devlet, bu suretle atanacak olan sivil baytarların maddi açıdan mağduriyetlerinin önlenmesi için sözü geçen Nizamnamenin hazırlanmasına kadar olan süreçte vilayetlerde görev yapacak olanlara 400, livalara gönderilecek olanlara ise 300 kuruş maaş verilmesini uygun bulmuştur. Öte yandan, müzakereler sırasında baytar sınıfından mezun olan bu ilk grubun, okuldan çıkış yaptıkları 1871 Haziran’ından itibaren han kirası, yiyecek içecek parası vb. masraflarını borç almak yoluyla karşıladıkları anlaşılmış, dolayısıyla takdir edilen geçici maaşa ilaveten 500’er kuruşluk bir de ek ödenek almaları karara bağlanmıştır. Bir defaya mahsus olarak verilmesi öngörülen bu meblağla

²² BOA, İ.DH. 656/45684.

²³ “Memalik-i Şahane’de İstihdam Olunacak Mülkiyye Baytarları Hakkında Nizamname,” *Düstur*, Tertib 1, c. 3, 9 Zilhicce 1292 (6 Ocak 1876), s. 539-541. Ayrıca bkz. B. M. Gölçü, A.Özgür, a.g.m., s. 8.

hem borçlarını ödemeleri hem de yol masraflarını karşılamaları istenmiştir. Şûra-yı Devlet tarafından alınan tüm bu kararlar 4 Ekim 1872 tarihli irade ile onaylanmıştır.²⁴ Böylece sivil veteriner hekimliği uygulamalarının kurumsal hale gelmesinde ilk büyük adımı teşkil eden ‘mülkiye baytarlarının atanması’nın yolu açılmıştır. Münferit bir amaç olan ‘salgın hayvan hastalıkları ile mücadele etmek’ düşüncesi ile çıkılan bu yolda sivil veteriner hekimlerin çok geniş bir hizmet alanını kapsayan günümüzdeki mesleki kimliklerini kazanmalarının çok sürmeyeceği görülecektir.

Gerek eğitimin başlangıcı gerekse askerlik ve istihdam konularında buraya kadar aktarılanlar, sivil veteriner hekimliğe ilişkin söz konusu çalışma kapsamında ilk defa işaret edilen başlangıç düzeyindeki resmi düzenlemeleri göstermektedir.²⁵ Sivil veteriner hekimliğin Tıp Fakültesi (Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye) çatısı altında ve daha geniş imkânlardan yararlandığı ileriki yıllarına ilişkin gelişmeler hakkında ise bugüne değin birçok kapsamlı araştırma yapılmıştır. Bunlar ışığında 1873 tarihli Nizamname ile birlikte sivil baytarların okula alınmış şartlarıyla eğitim-öğretim işlerinin bir düzene oturtulduğu, 1876 tarihli nizamname ile istihdam koşullarının düzenlendiği bugün ayrıntılarıyla bilinmektedir. İstihdam şartları ve özlük hakları 1893 tarihli Mülkiye Baytarları Nizamnamesi ile son şeklini almıştır.²⁶ Yine 1889 yılından itibaren ayrı bir okul çatısı altında, askeri eğitimden bağımsız hale gelen sivil eğitimin gelişimi hakkında da kapsamlı olarak bilgi sahibiyiz.²⁷ Dolayısıyla ele alınan çalışmada bu konulara değinilmemiş, tekrardan kaçınılmıştır.

Sonuç

1849 yılından itibaren Harp Okulu çatısı altında eğitimlerine devam eden askeri baytar sınıfı öğrencileri, mezun olmalarıyla birlikte orduların süvari ve topçu birliklerindeki yerlerini almışlardır. Ordu ihtiyacını karşılamak amacıyla yetiştirilen bu veterinerler, halkın yetiştirdiği ve kullandığı hayvanlar arasında baş gösteren salgınlarda da uzman olarak görevlendirilmişlerdir.²⁸ Bununla birlikte gerek askeri baytarların alaylardaki asli görevlerinin aksaması, gerekse

²⁴ BOA, İrade Şûrayı Devlet (İ.Ş.D.) 24/1083. Sivil baytarlara bir defaya mahsus olarak verilmesi kararlaştırılan ödenek, Seraskerliğin girişimleri sonucu 26 Aralık 1872 tarihli bir irade ile 1000 kuruşa yükseltilir. Bkz. BOA, İ.Ş.D. 25/1116.

²⁵ Aslında 2012 yılına ait bir çalışmada 1867 tarihine işaretlerle bu tarihte baytar sınıfının genişletilmesi için yukarıda isimleri anılan beş vilayetten öğrenci getirilmesinin kararlaştırıldığı tespit edilmiştir. Ancak konu sivil değil askeri eğitimle ilişkilendirilmiştir. Bkz. Zeynel Özlü, “19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nde Veterinerlik Mesleği ile İlgili Bir Değerlendirme,” *Belleten*, c. LXXVI, sayı 275, s. 287, 288.

²⁶ B. M. Gölcü, A. Özgür, *a.g.m.*, s. 8-11.

²⁷ M. Bekman, *a.g.e.*, s. 134-145; ayrıca bkz. Ferruh Dinçer, “Türkiye’de Veterinerlik ve Tarım Alanında İlk Süreli Yayın ‘Vasıta-i Servet’ Üzerinde Bir İnceleme,” *Fırat Üniversitesi, Elazığ Veteriner Fakültesi Dergisi*, c. 3, sayı 1, 1976, s. 75-78.

²⁸ B. M. Gölcü, A. Özgür, *a.g.m.*, s. 7.

salgın hastalıkların daimi bir uzman istihdamını gerekli kılması nedeniyle, 1867 yılında, baytarlık eğitiminin sivil bir kadro yetiştirmeye olanak tanıyacak şekilde yeniden organizasyonu düşünülmüştür. Aynı yıl Dâr-ı Şûrayı Askeri tarafından alınan bir kararla baytar sınıfına sivil öğrenci alımı uygulaması başlatılmıştır. Söz konusu uygulama, yetiştiricilikle uğraşan halka yönelik veteriner hekimliği hizmetlerinin organizasyonu konusunda ilk adım olmuştur.

On the beginnings of veterinary education in Turkey

Turkish military veterinary training is a field that has been extensively researched, and both its beginnings and development phases are well narrated. Studies on the history of Turkish civilian veterinary medicine are, however, limited and there are still several issues that need to be elucidated. This present study aims to fill this gap with new archival material, by focusing on the education of the Ottoman veterinarians who provided veterinary services to the civilian population engaged in animal husbandry. It will try to clarify the beginning of civil veterinary education that took shape in the army, and the first legal regulations about the graduates.

Key words: Military veterinary medicine, civilian veterinary medicine, education, Ottoman State, veterinary class, Turkey.

Türkiye’de sivil veteriner hekimliği eğitiminin başlangıcı konusunda bazı tespitler

Türk askeri veteriner hekimliği eğitimi, üzerine birçok kapsamlı araştırma ve inceleme yapılmış, gerek başlangıç gerekse gelişim safhaları oldukça iyi tespit edilmiş bir alandır. Buna karşılık, Türk sivil veteriner hekimliği tarihi konusundaki çalışmalar daha sınırlı kalmıştır. Belirsizliğini koruyan noktaları, ilkinde nispetle çoktur. Ele alınan çalışma, bu alandaki boşluğu doldurmak hedefiyle hazırlanmıştır. Çalışmanın konusu, Osmanlı döneminde hayvancılıkla uğraşan sivil halka yönelik veteriner hekimliği hizmeti sunacak mülkiye baytarlarının yetiştirilmesidir. Birinci el niteliğindeki arşiv vesikaları kullanılarak ordu çatısı şekillenen sivil eğitimin başlangıç süreci ve mezunlar hakkındaki ilk yasal düzenlemelerin netleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Askeri veteriner hekimlik, sivil veteriner hekimliği, eğitim, Osmanlı Devleti, baytar sınıfı, Türkiye.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Baytar Mecmuası / Baytarî Mecmua 1-11 (Ağustos 1923 - Ocak 1933).

Bekman, Muzaffer. *Veteriner Tarihi*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1940.

Birecikli, İhsan Burak. "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme." *Akademik Bakış* 2, 3 (2008): 211-226.

Çeşme, Volkan. "Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 15, 2 (2014): 39-80.

Diñer, Ferruh. "100 Years of Veterinary Microbiological Institutes in Turkey." In *Veterinary Medicine Historical Approaches*, edited by Ferruh Diñer, 313-325. Ankara: Ankara University Press, 2002.

Diñer, Ferruh. "Türkiye'de Kurulan Veteriner Dernekleriyle Bugüne Kadar Olan Gelişmeleri." *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi* 34, 11-12 (1964): 487-502.

Duman, Hasan. *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928*, Cilt 3. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.

Erk, Nihal ve Ferruh Diñer. *Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970.

Erk, Nihal. "Pendik Veteriner Bakteriyoloji ve Seroloji Enstitüsü Kuruluşu." *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 10, 1 (1963): 44-48.

Günergun, Feza. "Darülfünun Fünun (Fen) Fakültesi Mecmuası (1916-1933)." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* (1995): 285-349.

Kadoğlu, Sevtap. "Halkalı Ziraat Mektebi-İ Âlisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 4, 1 (2002): 99-118.

Melikoğlu Gölcü, Berfin ve Sezer Erer. "Osmanlı Devleti'nde Kurulan Veteriner Dernekler

Üzerine Yeni Araştırmalar." *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 21, 2 (2013): 88-94.

Melikoğlu Gölcü, Berfin ve Şule Osmanağaoğlu Sanal. "Mecmûa-i Fünûn-i Baytariye: İnceleme ve Özetli Bibliyografya." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi* 14, 1 (2012): 45-88.

Unat, Ekrem Kadri. *Osmanlı İmparatorluğunda Bakteriyoloji ve Viroloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 1970.

Yıldırım, Nuran. "Bakteriyolojihane-i Şahane'de Veteriner Bakteriyoloji 1893-1902." *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri*, editör Abdullah Özen. Elazığ, 2006.

Tezler / Dissertations

Baş ağaç, Tamay Raziye. "Türkiye'de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerine Araştırmalar." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.